

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Adalékok az angol ige + partikula és magyar igekötős igei
szerkezetek szemantikai-kontrasztív elemzéséhez**

Kiss Katalin

Témavezető: Dr. Cserép Attila

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2011.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A disszertáció fő célja az ige + partikula (=IP) szerkezetek produktivitás/termékenység, aspektus és akcióminőség szempontú vizsgálata. A termékenységgel kapcsolatban megmutatom, hogy az IP-szerkezetek szószerinti irányjelentésükben és aspektuális jelentésükben nagyon termékenyek lehetnek, a nyelvészeti irodalomban képviselt vélemények többségétől eltérően. Ez azt jelenti, hogy az IP-szerkezeteket és az idiomatikus frazális igéket külön kell kezelni. A lexiko-szemantikai elemzések többsége a szerkezetes igéket (vö. Live 1965, Bolinger 1971, Lipka 1972, Fraser 1976) egy ige és egy vagy több partikula önkényes kombinációjaként kezeli, melyeket meg kell tanulni, vagy a lexikonban elraktározni. Ugyanakkor az angol nyelvben sok elemezhető és rendszert alkotó ige + partikula szerkezet található, melyek igen produktívak. Új szerkezeteket lehet képezni, gyakran igen nagy szabadsággal. Ez a helyzet pl. az „*up*” partikulával, mely mozgásra vagy térbeli helyzetre utal, és a *rollerskate up*, *telemark up*, *skateboard up* ige + partikula szerkezetekkel, melyeknél sokszor az ige új, és a partikula marad változatlan. Ebből következik, hogy nem csak a nem-kompozicionális, idiomatikus szerkezetes igéket kellene megmagyarázni a szakirodalomban, hanem a szó szerinti jelentésű és részben kompozicionálisakat is. A szerkezetes igék teljesen idiomatikus felfogása mellett a szakirodalomban számos nyelvész (vö. Hampe 1997, Dixon 2005) elismeri a teljesen szó szerinti és félig szó szerinti jelentésű szerkezetes igék létezését is, kontinuumot látva a szintaktikailag nem korlátozott, nem-idiomatikus szerkezetektől a szintaktikailag befagyott, idiomatikus szerkezetekig. Jelen disszertáció az ige + négy irányjelentésű angol partikula *out*, *in*, *up* és *down* szerkezetek részletes szemantikai elemzésével foglalkozik. A termékenységi elemzést olyan morfológiai modellben végzem, amelyben az IP-szerkezet akkor tekinthető morfológiailag termékenynek, ha morfortaktikailag termékeny (az igéhez termékeny módon járulhat hozzá a partikula) és morfoszemantikailag transzparens (az IP-szerkezet jelentése levezethető az ige és a partikula jelentéséből). A termékenységre irányuló vizsgálódásom során a következő kérdésekre keresem a választ:

- Miután a morfoszemantikai transzparenciát tettem meg a morfológiai produktivitás egyik kritériumának, mennyire transzparens a vizsgált négy partikula, az *out*, *in*, *up* és *down* térbeli, vagyis irányjelentése az ige + partikula szerkezetekben, és mely szerkezetek tekinthetők teljesen produktívnak, és melyek félig produktívnak?
- Az ige + partikula szerkezeteknek hány olyan szemantikai osztálya állítható fel, amelyekben a partikula produktívan kapcsolódik egy igehez?
- Megfogalmazhatók-e olyan lexikai szabályok, amelyek segítségével ige + partikula szerkezetek képezhetők?

A disszertáció másik fő kutatási területe az ige + partikula szerkezetek aspektuális és akcióminőség-jelentésének elemzése az angol nyelvben és az igekötős igék ezen jelentéseinek elemzése a magyar nyelvben. Az ige + partikula szerkezetek, illetve igekötős igék aspektuális és akcióminőségbeli jelentései angol-magyar kontrasztív vizsgálat tárgyát is képezhetik, és a jelen értekezésben egy ilyen vizsgálatra teszek kísérletet. Míg az egyes partikulák szemantikája változó, a szakirodalom rámutat (vö. Brinton 1988), hogy a partikulák gyakran rezultatív jelentést hordoznak, ugyanis az ige által kifejezett szituációból következő helyre, helyzetre vagy állapotra irányítják a figyelmet. A szerkezetes igék posztverbális partikuláit már régóta összefüggésbe hozzák a verbális aspektus kifejezésével, többféleképpen is a „perfektív”, „terminatív”, „effektív” és „rezultatív” aspektus jelölőinek tekintik őket (vö. többek között Poutsma 1926, Curme 1925, Bolinger 1971). A partikulák egy egyébként folyamatos cselekvéshez hozzáadják a „cél” vagy belső végpont fogalmát (pl. *eat/eat up, cut/cut down, clean/clean out, pull/pull off*, stb.). A partikuláknak ezt az aspektuális jelentését azonban akcióminőség-jelentésként is fel lehet fogni. Brinton (1988) azt állítja, hogy az angolban az igei partikulák elsősorban a „telikus” akcióminőséget és nem a „perfektív” aspektust jelölik. Látható, hogy nagy a zűrzavar e fogalmak használata körül. Jelen értekezésben az aspektus és az akcióminőség fogalmainak a kettéválasztása mellett érvelek és megvizsgálom az angol igei partikula, illetve magyar igekötő hatását az ige eseményszerkezetére és az akcióminőség-képzésre.

Az aspektus és az aspektussal összefüggő jelenségek fogalmát (perfektív-imperfektív párok, telikus/atelikus ellentétek) már a XIX. század óta ismerik és helyesen alkalmazzák a nyelvészetben, viszont az akcióminőség fogalma nem olyan egyértelmű. Az angolszász nyelvészeti szakirodalomban sem az aspektus, sem az akcióminőség nem jutott fontos szerephez. Sőt, még a legújabb tanulmányokban is gyakran egybeolvasztják a két fogalmat, azaz az akcióminőség terminust általában csak az aspektuális fogalmak leírására tartják fenn, mint pl. az események kontra állapotok, amelyeknek nincs morfológiai jelölése a nyelvben (vö. Pustejovsky 1995). A szláv nyelvészetben azonban e két fogalom különválasztása teljesen elfogadott. Agrell, a lengyel akcióminőségekről írt (1908) munkájával jelentős lépést tett az igeidő, aspektus és akcióminőség szétválasztása felé. A lengyelben, a többi szláv nyelvhez hasonlóan, az akcióminőség fogalma morfológiailag meghatározott. A magyarban a morfológiai akcióminőségek elemzése fontos szerepet kap Kiefer munkáiban (1996, 2006), aki tárgyalja az akcióminőségek areális-tipológiai tulajdonságait és kimutatja a morfológiailag kifejezett akcióminőségeket a magyar nyelvben. Jelen értekezésben, a szláv és a magyar hagyományt követve, az akcióminőséget morfológiailag meghatározott lexiko-grammatikai kategóriának tekintem. Általánosan elfogadott felfogás szerint a morfológiai szabályok a lexikonban működnek. Megvizsgálom, hogy a magyarban megtalálható, morfológiailag kifejezett akcióminőségeknek léteznek-e megfelelői az angolban, és hogy az angol igei partikulák a magyar nyelvhez hasonlóan vesznek-e részt az akcióminőség-képzésben.

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

A disszertáció elméleti háttérét az ige + partikula szerkezetekhez kapcsolódó diakrón és szinkrón tanulmányok alkotják, valamint különféle produktivitás-elméletek, aspektuális és akcióminőséggel kapcsolatos irodalom.

Kutatómunkám kiindulópontjaként, Emonds (1985), Jackendoff (2002) és Dehé (2002) nyomán, az ige + partikula szerkezetek három csoportba történő osztásának fontosságát kívánom hangsúlyozni. Ezek a csoportok a következők: térbeli (irányjelentésű), aspektuális és idiomatikus ige + partikula szerkezetek. Ugyanakkor amellett érvelek, hogy a szerkezetes igéket még további alosztályokba lehet és kellene sorolni, mégpedig aszerint, hogy csak az ige (a partikula nem) járul hozzá a szerkezet szó szerinti jelentéséhez (pl. *hand out the brochures*) vagy csak a partikula (az ige nem) járul hozzá a kombináció szó szerinti jelentéséhez (pl. *fish out the ring*). E részletesebb klasszifikáció létjogosultsága két dologgal indokolható: először is, lehetővé teszi azoknak az elemeknek az azonosítását, amelyekkel a nyelvtan hagyományos eszközeivel nem boldogulunk. Másodsor, a részletesebb kategorizálás segíthet abban, hogy nagyobb mértékű szisztematikusságot fedezhessünk fel a szerkezetes igéknél. Továbbá nem csak a teljesen szó szerinti (transzprens) és a teljesen idiomatikus kombinációk, hanem a félig szó szerinti kombinációk felismerését is megkönnyítheti, segítséget jelenthet azoknál a határeseteknél, melyeknél nem egyértelmű, hogy egy-egy szerkezetes ige melyik osztályba tartozik. Ahhoz, hogy egy ige + partikula szerkezetet a morfológiai produktivitás szempontjából elemezni lehessen, mindenképpen meg kell felelnie a kompozicionalitás előfeltételének.

Az összes produktivitással foglalkozó tanulmány egyik legfontosabb elméleti kérdése, hogy a minőségi vagy a mennyiségi megközelítési módot választja-e, mert ennek alapján tudja meghatározni, hogy mikor és milyen körülmények között képes a morfológiai folyamat új szavakat képezni. Sok nyelvész (vö. Aronoff 1976, Hay és Baayen 2002) a produktivitást mennyiségi fogalomnak tekinti, vagyis azzal az aránnyal magyarázza, mely szerint lehetséges alapszavak számát azoknak a szavaknak a számához viszonyítja, amelyekből ténylegesen létrejöttek a megfelelő szóalkotási móddal levezetett szavak. A produktivitást minőségi megközelítésben vizsgáló nyelvészek (Dressler 1997, Ladányi 2001, Booij 2002), a produktivitást skálázható fogalomként fogják fel, egy képzési mód termékenységét annak alapján vélik megállapíthatónak, hogy a morfológiai eljárás mekkora nehézségek ellenére alkalmazható. Jelen munkában az ige + partikula szerkezetek vizsgálatánál a minőségi megközelítési módot követem. Amellett érvelek, hogy a produktivitás fogalma nem a szabály hatókörének nagyságával vagy a lehetséges alapszavak és a levezetett szavak számarányával határozható meg, hanem annak alapján, hogy egy adott képzésmód mekkora nehézségek ellenére

képes működni.¹ Minél nagyobb nehézségek ellenére képes működni az adott képzésmód, annál produktívabbnak tekinthető. A szabály-hatókör követelmény mellett, az IP-szerkezetek osztálynyitottsága az egyik legfontosabb kritérium, melyet e szerkezetek produktivitásának megítélésénél használok.

Az ige + partikula szerkezetek produktív mintáinak megállapításához kétféle forrásanyagot használok: szótárakat és Levin (1993) igeosztályozását. Mind a hagyományos szótárak, mint pl. *Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs*, *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*, mind az online tanulói szótárak: <http://www.wordsmith.com> és <http://www.onelookdictionary.com> átfogó képet nyújtottak a produktív mintákat felmutató ige + partikula szerkezetekről. Másik forrásként Levin (1993) igeosztályaihoz fordultam. Bár ezeket a csoportokat nem kifejezetten az ige + partikula szerkezetekhez állították össze, számos további produktív ige + partikula mintára bukkantam, melyek megegyeznek bizonyos igeosztályokkal. Már többen kísérletet tettek a szakirodalomban a produktív ige + partikula szerkezetek kimutatására, és e munkák a szótárak adatbázisára épültek (vö. Fraser 1976). A morfológiai produktivás területén azonban eddig még nem végeztek olyan széles körű kutatást, amelynek célja a produktív ige + partikula szerkezetek pontos osztályainak felállítása lett volna. Ebből a szempontból az ige + partikula szerkezetek morfológiai produktivitását vizsgáló jelen tanulmány újszerűnek tekinthető.

Az igei partikulák aspektuális szerepét fontosnak tartottam megvizsgálni több okból is: egyrészt nyilvánvaló, hogy a nyelvészeti szakirodalomnak számot kell adnia azoknak az igei partikuláknak a különleges osztályáról – aspektuális partikulák vagy perfektív jelentést kifejező partikulák –, melyek a teljesen szó szerinti és az idiomatikus kombinációk határterületéhez tartoznak; másrészt, az a tény, hogy a partikulák bizonyítottan aspektuális jelentéssel rendelkeznek, ellentmond annak a nézetnek, miszerint az angol nyelvben az ige + partikula szerkezetek nagy többsége idiomatikus összetartozó egység; harmadrészt a telikus eseményt az angolban leggyakrabban az igét követő tárgy fejezi ki (pl. *write – write a letter*), de ugyanezt a szerepet a partikulák is betölthetik (pl. *write* /- telikus/ - *write down* /+telikus/, *write up* /+telikus/). Az aspektuális partikulák tipikusan telikus jelentést fejeznek ki, az egyébként nem szükségszerűen véges, duratív szituációkhoz hozzáadhatják a cél vagy a végpont fogalmát.

Kiefer (2006) a magyar igekötők aspektuális jelentéséről és akcióminőség-képzéséről írt tanulmánya inspirált arra, hogy megvizsgáljam az igei partikulákkal történő akcióminőség-képzés lehetőségeit az angol nyelvben. Az akcióminőség derivációs morfológiai folyamat. Míg az aspektusnak az események belső időbeliségéhez van köze, az akcióminőség az ige jelentésének

¹ A produktivitásnak, mint aránynak a meghatározása kapcsán Dressler-Ladányi (2000a) megjegyzi, hogy ez a produktivásfogalom a kompetenciaszintű potencialitásról a hangúlyt a performancia szintű valószínűségre teszi, ami a szabály-alapú morfológiaelméletekben nem tűnik kívánatosnak. A potenciális rendszer szintjén a levezetett szó képzésének csak a lehetőségessége vagy a lehetetlensége állapítható meg, de a valószínűsége nem, mivel ez utóbbi kategória nem a kompetencia, hanem a norma vagy performancia tényezőitől függ, és csak azok alapján jósolható meg.

morfológiai eszközökkel történő módosítása. A morfológia egy vagy két szemantikai tulajdonságot ad hozzá az alapigéhez (pl. ingresszivitás, terminativitás, iterativitás, stb.). Az akcióminőségeknek mindig kompozicionális jelentése van, és képzése egy általános szabályt követ. Következésképpen az egyszerű igék, amelyeknek a jelentése nem-kompozicionális, nem fejeznek ki akcióminőséget. Az igekötős igék új lexikai jelentést hordoznak, az igekötők a lexikai gazdagodást szolgálják. Nem mindegyik kompozicionális jelentésű igekötős ige használható azonban az akcióminőség kifejezésére. Például, bár a mozgásigék a mozgás irányát jelölő igekötőkkel kompozicionálisak, mégsem fejeznek ki akcióminőséget. Az akcióminőség-képzés lehetőségeinek vizsgálata során elsősorban az érdekelt, hogy az angol nyelvben produktívan tudnak-e részt venni az igei partikulák az akcióminőség-képzésben, és hogy a szerkezetes igék morfológiai alakzatok-e, mert ha nem azok, akkor nem lehet őket akcióminőség-képző eszközöknek tekinteni.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

Jelen disszertációban az angol ige + partikula szerkezetek részletes szemantikai elemzését céloztam meg. Megvizsgáltam bizonyos tulajdonságaikat, mint a produktivitás, az aspektus és az akcióminőség. Az utóbbi két tulajdonságot, az aspektust és az akcióminőséget angol-magyar kontrasztív kereteken belül vizsgáltam. Bár jelen disszertáció nem tekinthető a téma teljes kiaknázásának, mégis úgy gondolom, hogy kutatómunkám eredményei elegendő bizonyítékul szolgálnak arra, hogy mind az angol partikulák, mind a magyar igekötők hozzájárulnak az ige + partikula szerkezetek kompozicionális jelentéséhez.

1. Az *OUT*, *IN*, *UP* és *DOWN* irányjelentésű partikulákat tartalmazó ige + partikula szerkezetek morfológiai produktivitását vizsgáltam. Felvettem, hogy az ige + partikula szerkezetek morfológikailag produktív és morfoszemantikailag transzparens alakzatok. Elemzésem a következő feltevéseken alapult: először is, az ige+partikula morfológikailag akkor produktív, ha az adott partikula jelentése kikövetkeztethető eredeti, direkcionális jelentéséből; másodsor, a partikula jelentése levezethető irányjelentéséből, ha az utóbbi mentonímiai kibővítésének tekinthető. Bemutattam, hogy a morfoszemantikai transzparencia kritériuma kizárólag csak az aspektuális partikulák esetében nem érvényesül. A morfológiai produktivitás kritériuma és a felvetett hipotézis alapján azt is bemutattam, hogy az irányjelentésű és aspektuális partikulákat tartalmazó ige + partikula szerkezetek, improduktív prefixumos párjaikkal ellentétben, nagyon produktív alakzatok. Elemzésem igazolta Fraser (1976) és Lipka (1972) megfigyeléseit, miszerint a prefixumos igekombinációkat befagyasztott alakzatoknak kell tekinteni, melyek nagymértékű lexikalizálódás eredményei. A négy partikula valamelyikét tartalmazó ige + partikula szerkezetek közül az **OUT** irányjelentésű partikula bizonyult a legproduktívabbnak, ez fordult elő a legtöbb szerkezetben és a legtöbb osztályban (**7 osztály, több mint 178 szerkezet**, pl. *creep out*, *gallop out*, *crawl out*, *flee out*, *pluck out*, *drag out*, *pop out*, *peek*

out, squint out, peer out, bore out, bulge out, bed out, carve out, roll out, etc.). Nem sokkal maradt le mögötte az **UP** partikula, melyet irány- és aspektuális jelentésében ugyanolyan produktívnak találtam (**6 igeosztály irányjelentésű partikulával, több mint 111 szerkezet és 6 osztály a partikula aspektuális jelentésében, több mint 113 szerkezet; pl, ige + irányjelentésű UP partikula szerkezetek: *speed up, leap up, creep up, draw up, pluck up, gaze up, pile up, slice up, belt up, nail up, stb.; ige + aspektuális jelentésű UP partikula szerkezetek:* *eat up, drink up, guzzle up, stir up, mash up, sweep up, clog up, lock up, gather up, hoard up, stb.*). Kiderült, hogy aspektuális funkciójuk szempontjából, az összes partikula közül az **UP** a legproduktívabb, mert ez a partikula tud a legtöbb szisztematikus ige + partikula szerkezetet alkotni. Ami a **DOWN** partikulát illeti, ez mutatta a produktivitás legalacsonyabb szintjét irányjelentésében az összes partikula közül (**98 szerkezet**), de még ennél is kevésbé produktívnak bizonyult aspektuális jelentésében (**53 szerkezet**). Az irányjelentésű **IN** partikula alacsonyabb szintű produktivitást mutatott az **OUT** partikulánál (**7 osztály, kb. 135 szerkezet**, pl. *rush in, race in, break in, hit in, stare in, dent in, block in, weld in, dine in, stb.*). Azonban az aspektuális jelentéssel bíró **IN** nem jelenik meg az igei szerkezetben, nem találtam rendszert alkotó aspektuális szerkezeteket **IN**-nel.**

Levin (1993) igeosztályait használva további bizonyítékokat találtam arra, hogy több produktív ige + partikula szerkezetet is lehet alkotni, azaz a már felállított igeosztályok tovább bővíthetők a négy irányjelentésű/aspektuális partikulával. A következő igeosztályok bizonyultak a legproduktívabbnak abban az értelemben, hogy tagjaikhoz szabadon hozzákapcsolhatók az **irányjelentésű partikulák: Roll verbs (51.3.1), Run verbs (51.3.2), Skate verbs (51.4.1), Pedal verbs (51.4.2), Waltz verbs (51.5), Rush verbs (53.2), Slide verbs (11.2), Drive verbs (11.5), stb.** Levin (1993) igeosztályai közül a következők tudnak produktív **aspektuális szerkezeteket** alkotni a partikulákkal: **Wipe verbs (2.3.3), Clear verbs (10.3), Chase verbs (51.6), Split verbs (23.2), Eat verbs (39.1), Chew verbs (39.2), Gobble verbs (29.3), Cook verbs (45.3), Prepare verbs (26.3) és Talk verbs (37.5).** A két legnépesebb osztály (lásd lent: **Run verbs (51.3.2) és Wipe verbs (2.3.3.)**) jól szemlélteti, hogy az igékkel alkotott kombinációkban az irányjelentésű és aspektuális jelentésű partikulák teljesen vagy részben produktívak:

amble, backpack, bolt, bounce, bound, bowl, canter, carom, cavort, charge, clamber, climb, clump, coast, crawl, creep, dart, dash, dodder, drift, file, flit, float, fly, frolic, gallop, gambol, glide, goosestep, hasten, hike, hobble, hop, hurry, hurtle, inch, jog, journey, jump, leap, limp, lollop, lope, lumber, lurch, march, meander, mince, mosey, nip, pad, parade, perambulate, plod, prance, promenade, prow, race, ramble, roam, roll, romp, rove, run, rush, sashay, saunter, scamper, scoot, scam, scramble, scud, scurry, scutter, scuttle, shamble, shuffle, sidle, skedaddle, skip, skitter, skulk, sleepwalk, slide, slink, slither, slog, slouch, sneak, somersault, speed, stagger, stomp, stray, streak, stride, stroll, strut, stumble, stump, swagger, sweep, swim, tack, tear, tiptoe, toddle, totter, traipse, tramp, travel, trek, troop, trot, trudge, trundle, vault, waddle, wade, walk, wander, whiz, zigzag, zoom (A Run verbs csoportba tartozó igék produktívan kapcsolódnak az OUT, IN, UP és DOWN partikulákkal – összesen 125 ige 100 %-osan produktív).

*bail out, brush out, buff out, comb out, distill out, dust out, erase out, *expunge out, file out, filter out, flush out, ?hoover out, hose out, iron out, leach out, lick out, mop out, pluck out, prune out, purge out, rinse out, rub out, *sandpaper out, scour out, scrape out, scratch out, scrub out, ?shave out, shear out, shovel out, siphon out, smooth out, soak out, sponge out, squeeze out, strip out, suction out, swab out, sweep out, *towel out, trim out, vacuum out, wash out, wear out, weed out, ?winnow out, wipe out, wring out* (A **Wipe verbs csoportba tartozó igék produktívan kapcsolódnak az aspektuális OUT partikulával – 48 igéből 42 produktívan kapcsolódik az „out”-tal, tehát majdnem teljesen produktív).**

Jelen produktivitás-vizsgálat megerősíti azt a tényt, hogy az ige + partikula szerkezetek szemantikája nem önkényes, a korábbi elemzések többségével ellentétben, melyek szerint az ige + partikula szerkezetek inkább közelebb állnak az idiomákhoz. A kompozicionális ige + partikula szerkezetek jelentése metonímiai vagy metaforikus kibővítés révén közvetlen összefüggésben áll egyes komponenseiknek, azaz az igéknek és a partikuláknak a jelentésével.

2. Megvizsgáltam, hogy az angolban és a magyarban milyen aspektuális hatást gyakorolnak a igei partikulák és az igekötők az ige eseményszerkezetére, és kimutattam, hogy az igei partikulák, illetve igekötők mindkét nyelvben megváltoztathatják az igei predikátum telikusságát a különböző osztályokban. Az elemzés során kiderült, hogy a különböző igekötők szisztematikusabban és következetesebben jelölik a telikusságot a magyarban, mint a partikulák az angolban.

2.1 A partikulák az állapotigék osztályát normál esetben nem tehetik telikussá, mivel az állapotok nem fejeznek ki dinamikus szituációkat, nincs belső időszerkezetük, és nem eredményeznek állapotváltozást. Mégis, az állapotigével kifejezett predikátumok esetében, e predikátumok semleges karakterének köszönhetően, a lokatív alosztályba tartozó igék (pl. *sit, lie, stand*) mindkét nyelvben megjelenhetnek perfektiváló igekötőkkel és partikulákkal (vö. Mufwene 1984). A partikulák ebben az alosztályban olyan értelemben idéznek elő állapotváltozást, hogy a szerkezetes igék egy állapot kezdetét jelölik, de sosem az állapot végét (pl. *sit down, stand up, lie down*). A magyarban a perfektiváló *meg-* igekötő az érzelmet, észlelést és tudati állapotot kifejező igékhez kapcsolva folyamatot vagy pillanatnyi változást jelöl az érzelmi, észlelési és tudati állapotban (pl. *megszeret, meghall, megtud*).

2.2 A cselekvésigék osztálya bizonyult abban az értelemben a „legproduktívabbnak”, hogy elfogad telicizáló igekötőket és partikulákat. Bemutattam, hogy azokban az esetekben, amikor a telicizáló partikula cselekvést kifejező predikátummal együtt szerepel, a partikula az esemény állapotának vagy helyének megváltoztatását idézi elő, és az esemény céljára vagy végpontjára összpontosítva az atelikus cselekvésigéket vagy telikus eredményekké, vagy teljesítményekké alakítja át. A magyar és az angol cselekvésigék telikusság-jelölésének kontrasztív elemzése során nyilvánvalóvá vált, hogy míg az angolban a telikusságot az esetek többségében az igék lexikai elemei kódolják, a magyar nyelv az igék

vagy igei predikátumok telikusságát mindig kompozicionálisan, perfektiváló igekötők segítségével fejezi ki. A következő angol és magyar példamondatok szemléltetik ezt a tényt:

(1) a. *Julia wrote / wrote down her essay in an hour.*

b. *Júlia egy órán belül (meg-)*írta az esszéjét.*

(2) a. *John cleaned/cleaned up his room in a minute.*

b. *János egy percen belül (ki-)*takarította a szobát.*

2.3 Az eredmények inherensen telikus események, melyeket az angol nyelvben az egyszerű igék egyik részhalmaza fejez ki. Bemutattam, hogy azokban a ritka esetekben, amikor az angol partikulát is használ, a szerepe csupán egy inherensen telikus esemény végállapotának hangsúlyozása (vö. a 3. példával). A kontrasztív elemzésből kiderült, hogy az angolban az eredményige-predikátumok telikussága többnyire az igék lexikai specifikációjával fejezhető ki. A magyarban az összes eredményigéhez kötelezően igekötő társul amikor telikussá válik (vö. a 4 a, b és az 5 a, b példákat). Az angolban azok a fokozatosságot kifejező eredményigék (*degree achievements*), melyekhez partikula is kapcsolódik, érzéketlennek bizonyultak a telikusságra, éppen a fokozatosság miatt. A magyarban a fokozatos eredmények csak kompozicionálisan, azaz igekötők hozzáadásával tehetők telikussá (vö. 6. példa).

(3) *The Trojans are hoping their experienced lineup will win out over the Longhorns' youth (your freshman starters) (Denver Post, March 18 2007, Sports, Pg. B-12)*

(4) a. *A plane landed at Ferihegy.*

b. *Le-szállt egy gép Ferihegyen.*

(5) a. *Zoltán reached the top.*

b. *Zoltán el-érte a csúcsot.*

(6) a. *The soup cooled down for an hour/in an hour.*

b. **A leves egy órán át ki-hűlt/ A leves egy óra alatt ki-hűlt.*

2.4 A szemelfaktív igék az angolban lexikailag fejezik ki a pontszerű eseményeket, az igei partikulák hozzáadása nélkül. Érvekkel támasztottam alá, hogy a szemelfaktív események osztályát külön kell választani Vendler (1967) és Dowty (1979) eredményigéitől és cselekvésigéitől, mert a szemelfaktív igei predikátumok pontszerű eseményeket fejeznek ki, melyek egy esemény egyetlen előfordulását jelentik. Bemutattam, hogy a pontszerű események, Smith-i (1997) értelemben nem mind szemelfaktívak. A meglévő szemelfaktív igeosztály alosztályai mellett felállítottam egy olyan

alosztályt, melynek igéi állapotváltozást idéznek elő, és mégsem eredmények. A magyarban a szemelfaktív igék többsége kompozicionálisan jön létre, azaz a *meg-* igekötő segítségével, míg az angolban a szemelfaktív események lexikailag kódoltak (vö 7. példa).

(7) a. Susan **stirred** the soup at five o'clock.

b. Zsuzsi öt órákor **meg-kavarta** a levest.

3. Az akcióminőség-képzés lehetőségeit magyar-angol kontrasztív keretek között vizsgáltam meg. Az elvégzett elemzés során az angolban csak egyetlen akcióminőséget sikerült kimutatnom, a rezultatív akcióminőséget, melyet különféle partikulák fejeznek ki. A magyarban ugyanakkor tizenegy akcióminőség létezik, melyeket legalább tíz igekötővel és a *-gat/-get* képzővel fejezünk ki. Érvekkel támasztottam alá azt a tényt is, hogy az angolban az ige + partikula szerkezetek nem morfológiai alakzatok, és arra a következtetésre jutottam, hogy a morfológiailag kifejezhető akcióminőség fogalma az angol nyelvben nem létezik. A disszertációmban javasolt feltevés alapján akcióminőségeket a monomorfemikus igékkel és a különféle igei kifejezésekkel nem lehet képezni. Egy viszonylag gazdag magyar akcióminőség-képző rendszert hasonlítottam össze az angol rendszerrel, amelyben a morfológiailag kifejezhető akcióminőség gyakorlatilag nem létező jelenségnek bizonyult, ami az angol szegényes morfológiájából fakad. A magyar agglutináló nyelv, ellentétben az angollal, mely flektáló nyelv, de szegényes, sőt, megszűnő félben lévő morfológiájával kezd az izoláló nyelvek felé közelíteni. Az agglutináló nyelvek morfológiai rendszere mindig gazdagabb, mint a flektáló nyelveké, mind a ragozás, mind pedig a szóképzés tekintetében. Mivel az akcióminőség morfológiailag meghatározott lexiko-grammatikai kategória, természetesen nem mindegyik nyelv rendelkezik morfológiai akcióminőséggel. További kutatásokat igényelne annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a gazdagabb morfológiájú nyelvekben kifejeződő akcióminőségek, milyen eszközökkel fejezhetők ki a flektáló nyelvekben, így pl. az angolban is.

Az ige + partikula szerkezeteknek a fenti szempontok alapján történő elemzése még inkább megerősítette azt a nézetet, miszerint a szemantikailag kompozicionális partikulás igéket az idiomatikus frazális igéktől elválasztva, külön érdemes kezelni.

IV. A tézisfűzetben hivatkozott források bibliográfiája:

1. Agrell, S.: *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Lunds Universiteits Arsskrift I. IIV.2. Lunds: Lunds Universitet, 1908.
2. Aronoff, M.: *Word Formation in Generative Grammar*. Cambridge, MA: MIT Press, 1976.

3. Bolinger, Dwight.: *The Phrasal Verb in English*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press, 1971.
4. Booij, G.: *The Morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
5. Brinton, L.J. : *The Development of English Aspectual Systems*. Cambridge University Press: Cambridge, 1988.
6. Curme, G. O.: The Development of Verbal Compounds in Germanic. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* XXXIX, 11914, 1925.
7. Dehé, N.: *Particle Verbs in English: Syntax, Information Structure and Intonation*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2002.
8. Dixon, Robert M.W. : *A Semantic Approach to English Grammar*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.
9. Dowty, D.R.: *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht: D. Reidel, 1979.
10. Dressler, Wolfgang U.: On productivity and potentiality in inflectional morphology. *CLASNET Working Papers* 7, (1977), 2-22.
11. Dressler, Wolfgang U. & Ladányi, M.: Productivity in Word Formation (WF): a morphological approach. *Acta Linguistica Hungarica* 47 (2000a), 103-144.
12. Emonds, J.: *A Unified Theory of Syntactic Categories*. Dordrecht: Foris, 1985.
13. Fraser, B.: *The Verb-Particle Combination in English*. New York: Academic Press, 1976.
14. Hampe, B.: Towards a Solution of the Phrasal Verb Puzzle: Considerations on Some Scattered Pieces. *Lexicology* 3, 2 (1997), 203-243.
15. Hay, J. & Baayen, H.: Parsing and productivity. In: Booij, Geert & Marle, J. van (eds.): *Yearbook of Morphology 2001*. Dordrecht: Kluwer, 2002, 203-235.
16. Jackendoff, R.: English particle constructions, the lexicon, and the autonomy of syntax. In: Dehé, N., Jackendoff, R., McIntyre, A. & Urban, S. (eds.): *Verb-Particle Explorations*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 2002, 67-94.
17. Kiefer, F.: Hány akcióminőség van a magyarban? In: Terts István (ed.): *Nyelv, nyelvész, társadalom: Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól*. Pécs: JPTE, 1996, 96-101.
18. Kiefer, F.: *Aspektus és akcióminőség különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006.
19. Ladányi, M.: Szempontok a morfológiai produktivitás megállapításához. In: Bakró-Nagy Marianne, Bánréti Zoltán & É. Kiss Katalin (eds.): *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai*. Budapest: Osiris, 2001, 232-246.
20. Levin, B.: *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.

21. Lipka, L.: *Semantic Structure and Word-Formation. Verb-Particle Constructions in Contemporary English*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1972.
22. Live, A. H.: The discontinuous verb in English. *Word* 21 (1965), 428-451.
23. Mufwene, S.: *Stativity and the progressive*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club, 1984.
24. Poutsma, H.: *A Grammar of Late Modern English, Part II: The Parts of Speech, Sec. II. The verb and the particles*. Groningen: P. Noordhoff, 1926.
25. Pustejovsky, J.: *The generative lexicon*. Cambridge MA: MIT Press, 1995.
26. Smith, C.S.: *The Parameter of Aspect*. 2nd. ed. Dordrecht: Kluwer, 1997.
27. Vendler, Z.: *Linguistics in philosophy*. New York: Cornell University Press, 1967.

V. Közleményeim jegyzéke:

1. Contributions to the analysis of activity verbs and telicity marking in English and Hungarian. *Argumentum* 7 (2011), 107-120.
2. Remarks on semelfactive verbs in English and Hungarian. *Argumentum* 7 (2011), 121-128.
3. Morfológiai akcióminőség – létező fogalom-e az angolban? In: Majoros Pál (ed.): *Merre tovább? – Gazdaság és társadalom, realitás és esély*. BGF Tudományos Évkönyv, 2010. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 2011, 19-27.
4. Állapotigék a magyarban és az angolban. In: Gecső Tamás & Sárdi Csilla (eds.): *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 2010, 173-179.
5. Van-e morfológiai akcióminőség az angolban? In: Zimányi Árpád (ed.): *MANYE XIX: A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*, Vol. 6 (2010), 692-701. Székesfehérvár-Eger: Eszterházi Károly Főiskola, 2010.
6. Morfológiai termékenység korpusz-alapú vizsgálata. In: Váradi Tamás (ed.): *AlkNyelvDok. II Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia kötete*, 2008.
<http://www.nytud.hu/alknyelvdok08/proceedings08.pdf>, 56-65.
7. A corpus-based approach to morphological productivity. In: Majoros, Pál (ed.): *Reformok Útján*. BGF Tudományos Évkönyv, 2007. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 2008, 460-468.